

Osmanlı Sefaradi Basımına Hızlı Bir Bakış

Doğa Filiz SUBAŞI,* Öykü ULUSAL*

Özet

Çok büyük bir bölümü 1492 yılında, daha küçük gruplar halinde daha öncesinde ve sonrasında Sefarad topraklarından sürülüp Osmanlı İmparatorluğuna yerleşen Sefaradiler dillerini, edebiyatlarını ve kültürlerini beraberlerinde getirmiş, Osmanlı himayesinde ve millet sistemi bünyesinde teşkil ettikleri yeni yaşamlarında bu dinî ve din dışı miraslarını koruyabilmişlerdir. Sefarad Yahudileri yerleştikten çok kısa bir süre sonra Osmanlıda matbaayı kurmuş ve dinî kitap basmaya başlamıştır. Fakat, İmparatorluğun genelindeki ve kendi toplumlarındaki bir dizi siyasi, toplumsal ve ekonomik buhran sebebiyle gerileme dönemine girmişler, basın faaliyetlerinde matbaacılıktaki kadar hızlı varlık gösterememişlerdir. Bu çalışmada Osmanlıda kurulan ilk matbaadan Sefaradi basın hayatının oluşumuna, altın çağından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek Osmanlı-Sefaradi basın hakkında genel bir bilgi sunulmuş sadece basıldıkları yerlerde değil, başka şehirlerde de takip edilen dönemin öne çıkan bazı Sefaradi gazetelerine yer verilmiştir. Bu çalışmanın amacı Osmanlı Sefaradi gazeteciliğine mercek tutarak dönemler arasındaki farklılıkları ortaya koymak, önemli Osmanlı şehirlerindeki Yahudi yayıncılık faaliyetlerine, belli başlı Sefaradi gazetelerine, gazetecilerine ve elbette Sefaradi basınının Osmanlı basınının etnik-kültürel zenginliğine katkısına dikkat çekmektir.

Anahtar Kelimeler: Basın Tarihi; Sefaradi Basını; Yahudi-İspanyolcası (Ladino).

A Quick Overview of the Ottoman Sephardi Journalism

Abstract

Expelled from Sephardic lands in masses in 1492 and in smaller groups both before and after 1492, the Sephardic Jews brought their language, literature and culture with them to the Ottoman Empire and were able to preserve these religious and non-religious heritages in their new life under Ottoman protection and within the Ottoman millet system. Shortly after their settlement, the Sephardic Jews introduced the printing press to the Ottoman Empire and began to print religious books. However, due to a series of general and community-specific political, social and economic depressions within the Empire, they entered a period of decline and they could not exert their presence in press activities as fast as they did in printing. This study offers a general overview of the Ottoman-Sephardi press from the first printing press established in the Ottoman Empire until the formation of the Sephardi press life and from its golden age until the establishment of the Republic of Türkiye. It also covers some of the prominent Sephardi newspapers of the period, the traces of which were followed not only in the places where they were printed but also in other cities. This study aims

*Dr. Öğr. Üyesi, Yozgat Bozok Üniversitesi, e-mail: doga.subasi@bozok.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0000-0001-6975-6197>.

* Öğr. Gör., Hacettepe Üniversitesi, e-mail: oyku.caymaz@hacettepe.edu.tr

ORCID : <https://orcid.org/0009-0006-8100-6421>

Bu makaleyi şu şekilde kaynak gösterebilirsiniz / To cite this article (APA):

Subaşı, D. F. ve Ulusal, Ö. (2023). Osmanlı Sefaradi basımına hızlı bir bakış. *Külliyeye*, [Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı], 606-618. <https://doi.org/10.48139/aybukulliyeye.1361875>

Makale Bilgisi / Article Information:

Geliş / Received	Kabul / Accepted	Türü / Type	Sayfa / Page
17 Eylül 2023	29 Ekim 2023	Derleme Makalesi	606-618
17 September 2023	29 October 2023	Review Article	

to reveal the differences between various periods by focusing on Ottoman Sephardi journalism and to draw attention to the Jewish publishing activities in major Ottoman cities. It also aims to highlight key Sephardi newspapers and journalists as well as the contribution of the Sephardi press to the ethnic-cultural opulence of the Ottoman press.

Keywords: History of Journalism, Sephardi Press, Judeo-Spanish (Ladino).

Extended Abstract

Expelled from the Sephardic lands in masses in 1492 and in smaller groups both before and after 1492, the Sephardic Jews brought their language, literature and culture with them to the Ottoman Empire. Soon after their settlement, Sephardic Jews established the printing press in the Ottoman Empire and began to print religious books. The Turkish Sephardi press emerged simultaneously with the Ottoman press towards the mid-nineteenth century as a result of the modernization / westernisation of the Ottoman Empire. Although the first Ottoman printing press was established by the Sephardi immigrant brothers David and Samuel ibn Nahmias at the very beginning of the 16th century and the first book was printed the same year, it took a long time for Jewish newspapers to appear. Considering the centuries-long productivity of the printing presses in Istanbul, Thessaloniki, Izmir and Edirne, coupled with the fact that the Empire had become a major centre of Jewish publishing, one might have expected Jewish newspapers to appear much earlier. However, the Ottoman Jews entered a period of decline due to a series of general and community-specific political, social and economic depressions in the Empire and they were not able to establish their presence in the press as quickly as they did in printing.

The mission of the Sephardi press was the same as that of the Turkish newspapers: to inform the Jewish community not only about its own political, social and religious agenda but also about what was happening in the Ottoman Empire and the world. The Jewish press secured communication among Ottoman Jews and it also aimed to bring the innovative ideas and modern lifestyle of the Jewish community, especially in the western part of the Ottoman Empire, to its own community. Indeed, not only political and social ideologies, but also new literary genres such as novels and theatre – previously unfamiliar to the Ottoman Sephardim – could find the opportunity to be known and spread in their own lands. As a result of the *Haskala* (Jewish Enlightenment), the newspapers also attempted to raise awareness about Jewish history and general history, which had not attracted the community's curiosity until then. Although different languages and alphabets were experimented with in keeping up with the social and political dynamics of the place and time, reaching out to the community in the spoken language – Jewish Spanish (Ladino) – served this purpose. The majority of the Sephardi press was made up of newspapers printed in Judeo-Spanish (Hebrew letters).

Iacob Hassán divides the Ottoman Sephardi press into three periods from the publication of the first Ottoman-Jewish newspaper *Shaare Mizrah* (1845-Izmir) to the Young Turk Revolution of 1908, from the Revolution to the Second World War and from the Second World War to the present day. Our study attempts to introduce the Ottoman Sephardi press in general terms, starting from the first printing house established in the Ottoman Empire to the formation of the Sephardi press life and from its golden age to the establishment of the Republic of Türkiye. Some prominent newspapers of the period are briefly mentioned. The study also draws attention to the existence and development of the Sephardi press in Ottoman lands, its importance in Ottoman-Jewish social life and its place

in the history of the Ottoman press. The majority of the Sephardi newspapers spanned a very broad geography from America to Jerusalem. They were published in the four major cities of the Ottoman Empire, namely Thessaloniki, Istanbul, Sofia and Izmir. The influence of these newspapers cannot be limited to the cities in which they were published. They were rather a part of the ethnic-cultural richness of the Ottoman press and were of great importance in conveying both the national agenda and the international agenda to the public (through both readers and the readers' narration) as well as mirroring the historical and social reality of the period to which they belong.

The Sephardi press was born and developed in the Ottoman lands and continues its adventure in different places and through various platforms today. This study focuses on the period of the Sephardi press until the establishment of the Republic of Türkiye and tries to reflect it with a brief evaluation. Many of the Ottoman-Turkish Sephardi newspapers had an indisputable place and importance in our press history and are of such quality and richness that they could be the subject of a separate study.

I. Giriş: Osmanlı Sefaradi Basının Oluşum Süreci ve Amacı

Türk Sefaradi basını, Osmanlı basını ile eş zamanlı olarak, XIX. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı'nın modernleşme/batılılaşma¹ sürecinin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Almanya, Fransa, İngiltere gibi Avrupa ülkelerinde yazılı basının doğuşunun XVII. yüzyıl olduğunu göz önünde bulundurursak bu tarihin görece epey geç olduğu söylenebilir (Bürki, 2006, s. 54; Gülerüz, 2015, s. 22, 25). Oysa ilk Osmanlı matbaası 1503² yılında Sefaradi göçmenler David ve Samuel ibn Nahmias tarafından kurulmuş ve ilk kitap³ yine aynı yıl basılmıştır. Başta İstanbul olmak üzere Selanik, İzmir ve Edirne matbaalarının yüzyıllardır süregelen üretkenliği ve bu sayede İmparatorluk topraklarının Yahudi yayıncılığının önemli bir merkezi haline geldiği (Benbassa & Rodrigue, 2014, s. 155) düşünüldüğünde Yahudi gazetelerinin çok daha erken bir tarihte ortaya çıkması beklenebilirdi. Ne var ki Osmanlı Yahudileri duraklama döneminin siyasi, askerî ve ekonomik krizlerinden etkilenmelerinin yanı sıra Yalancı Mesih Sabetay Sevi⁴ olayıyla da

¹ Osmanlıdaki "modernleşme" olgusu ve süreci hakkında kapsamlı bilgi için bkz. Karpat, 2014.

² Bazı kaynaklarda bu tarih 1493 olarak belirtilmektedir. Bkz. Gülerüz, 2012, s. 90; Ben Na'eh, 2001, s. 79; Veinstein (1993), İstanbul'da ilk matbaanın 1494 yılında kurulduğunu ve bunu sırasıyla Selanik ve İzmir'in izlediğini belirtir (s. 363). Benbassa & Rodrigue (2014) ise sıralamayı İstanbul (1493?), Selanik (1510), Edirne (1554) ve İzmir (1646) olarak verir (s. 155).

³ Yakup ben Asher'in *Arbaah Turim* kitabı Osmanlıda basılan ilk eserdir (Gülerüz, 1993, s. 124).

⁴ Aşkenaz kökenli İzmirli mistik haham Sabetay Sevi (1626-1676) yaptığı seyahatlerle İmparatorluğun dört bir yanından ve dışından bir yüzyılı aşkındır mesih beklentisi içinde olan çok sayıda mürit toplar ve 1665'te kendini Mesih ilan eder. Mesih'in yeni dinî uygulamaları hahamlık otoritelerini rahatsız ederken İmparatorluğun yeni hükümdarı olacağı söylentileri Sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'yı harekete geçirir. Sevi ve yakını müritler, idam edilmeleri halinde mevcut hareketin

derin bir ruhani darbe almış, XVII. yüzyılın sonlarından itibaren kendilerini dış dünyaya kapatmışlardı. Osmanlıdaki diğer milletlere kıyasla nispeten daha kapalı ve temkinli bir yaşam sürmüş olan Yahudilerin kendilerini tecrit ettikleri bu yeni suskunluk dönemi, Nehama'nın tarifıyla "kalın, siyah bir örtünün usları örttüğü, zihinleri ve düşünceyi sarmaladığı" (Barnai, 1993, s. 388-389, Nehama, 1989'dan) uzun bir gerileme dönemi idi. Bu toplumsal buhrandan çıkış ise XIX. yüzyılda, pek çok alanda olduğu gibi azınlıkların statüsünde ve haklarında da düzenlemeler getiren Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) yaşanacaktır. Osmanlı'nın Sened-i İttifak (1808) ile başlayan ilk anayasallaşma sürecinin bu büyük reformlar döneminde, aydınların toplumun tümüne yönelik tutkulu bir bilinçlendirme çabası söz konusudur. Nitekim ilk Türk gazetelerinin misyonu da modernleşme sürecinin bir halkası olarak halkı bilinçlendirmek, ülke ve dünya gündeminden haberdar etmek ve sadece aydınların, yazarların değil, halkın da kendi düşüncelerini ifade etmesine aracılık etmektir. Gazeteler sadece yeni düşünce akımlarının değil, aynı zamanda roman ve tiyatro gibi yeni edebî türlerin Osmanlıya girip yayılmasında da etkin bir rol üstlenmişti. Osmanlı aydınları gazeteyi ve edebiyatı halkın eğitimi için birer araç olarak görüyordu. Sefaradi basını'nın misyonu da Türk gazetelerinkiyle aynıydı: Yahudi toplumunu sadece kendi siyasi, toplumsal ve dinî gündeminden değil, Osmanlıda ve dünyada olup bitenlerden de haberdar etmek. Bu noktada öne çıkan işlevinin dünyadaki Yahudi cemaatleri arasında kuvvetli bir iletişim ağı tesis etmek olduğu söylenebilir. Zira sadece Osmanlı Yahudileri arasında haberleşmeyi sağlamakla kalmıyor, özellikle Osmanlı'nın batısındaki Yahudi toplumunun yenilikçi fikirlerini ve modern yaşam tarzını da kendi cemaatlerine ulaştırmayı hedefliyordu. Nitekim, bu sayede sadece siyasi ve sosyal ideolojiler değil, roman ve tiyatro gibi Osmanlı Sefaradilerinin yabancı olduğu yeni edebî türler de kendi topraklarında tanınma ve yayılma imkânı bulabiliyordu. Gazetelerin, *Haskala*'nın (Yahudi Aydınlanması⁵) bir sonucu olarak o zamana dek cemaatin merakını cezbetmemiş olan Yahudi tarihi ve genel tarih konusunda bilinç uyandırma girişimi de söz konusuydu. Bu dönemde Sefaradi yazarların kendi kaleme aldıkları tarih yazılarından, ünlü tarih çalışmalarının çevirilerine ve tarih romanlarına kadar epey bir yayın gazetelerde yer bulur (Benbassa & Rodrigue, 2014, s. 257-258). Sefaradi gazetelerinin pek çok yeniliğe kucak açtığı gibi *c(k)opla*⁶ gibi geleneksel türlerin sürdürülmesine de katkısı yadsınmaz (Romero, 2007, s. 10).

daha da alevleneceği düşüncesiyle İslam'a dönmeye teşvik edilir. Sevi'nin ihtidası Yahudi cemaatinde derin bir düş kırıklığına ve bölünmelere yol açarken hahamların cemaat üzerindeki otoritesini şiddetlendirir.

⁵ *Haskala* ya da *Yahudi Aydınlanması* XVIII. yüzyıl sonlarında Orta ve Doğu Avrupa'dan yayılan ve Aydınlanma Çağının esaslarını takiben Yahudilerin içinde yaşadıkları çağdaş dünyayla bütünleşmelerini hedefleyen toplumsal ve düşünsel bir harekettir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru Yahudi Milliyetçiliğinin yükselmesine değin etkisini sürdürmüştür.

⁶ Dini ve özel günlerde okunan öğretici şiir (Borovaya, 2012, s. 9-10).

II. Osmanlı Sefaradi Basını Dönemleri

Iacob Hassán ilk Osmanlı-Yahudi gazetesinin yayınlanmasından 1908 Jön Türk Devrimi'ne, Devrim'den İkinci Dünya Savaşı'na ve İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar olmak üzere Osmanlı Sefaradi basını üç döneme ayırır (Hassán, 1966, s. 229-236).

Birinci dönem 1845'te İtalyan asıllı İzmirli tüccar Rafael Uziel⁷ tarafından İzmir'de kurulmuş olan *Şaare Mizrah*⁸ gazetesiyle başlar. Borovaya (2012) ise Sefaradi basını tek bir yerde doğmadığını ve her yerin kendi sosyokültürel ve tarihî koşulları çerçevesinde kendi başlangıçları olduğunu savunur (s. 24). Diğer yandan Bunis (1993) mizah gazetesi *El Burlon*'un (İstanbul) 20 Mayıs 1909 tarihli sayısında yer alan bir habere göre 1838'de Prusya'da basılan *Îl Curnal de Şabat* isimli gazetenin ilk Sefaradi gazetesi olabileceği bilgisine yer verir. Bunis'e (1993) göre, Yahudi basını 1678'den beri Batı'da faal olduğu düşünüldüğünde olası gözükken bu sav bölgedeki Sefaradi mevcudunun çok az olması sebebiyle de zayıf kalmaktadır (s. 41-42). İlk Osmanlı-Yahudi gazetesinin XVII. yüzyılın ortalarında önemli bir ticaret limanı olarak yıldızı parlayan ve XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupalı tüccarların gözdesi haline gelen İzmir'in Batı ile haşır neşir, çok kültürlü ortamında ortaya çıkması tesadüf değildir. Kentin açık fikirli ve varlıklı yeni Yahudi cemaatinin, basın hayatına öncülük etmesinin yanı sıra, Yahudi yayıncılık faaliyetlerindeki rolü de büyüktür (Shaw, 2008, s. 280-281). *Şaare Mizrah* Osmanlı'nın ilk resmî gazetesi olan *Takvim-i Vekayi*'den⁹ (1931) on dört sene sonra, ilk özel gazetesi olan *Tercüman-ı Ahval*'den¹⁰ ise (1860-1866) on beş sene öncedir. Aslında Uziel hahamların muhalefetinden, okur tarafından yeterli ilgi görmemesi ve nihayetinde masraflarını karşılayamamasından ötürü hayata geçiremediği projesi *La Buena Esperansa*'yı¹¹ yayımlayabilseydi ilk Sefaradi gazetesi üç sene daha evvel, yani 1842'de hayat bulmuş olacaktı. Uziel'in *Şaare Mizrah*'ın ilk sayısında dile getirdiği, gazetesinin halkın aydınlatılması için ışık kapısı açacağı

⁷ Rafael Uziel (1816-1881) hakkında daha fazla bilgi için bkz. Cohen, 2014, s. 231-253.

⁸ *Şaare Mizrah* (Puertas del Oriente/ Doğu'nun Kapıları), Rafael Uziel tarafından İzmir'de kurulan ve yayın hayatına 1845-1846 yılları arasında devam eden Yahudi İspanyolcası dilindeki ilk Osmanlı süreli yayınıdır. İki haftada bir yayımlanan yüz kopyalık bir tiraja sahip bu gazete İzmir'in yanı sıra diğer şehirlerde de dağıtılır (Borovaya, 2010).

⁹ 1878-1891 yılları arasında Abdülhamit sansürüne uğrayan *Takvim-i Vekayi* 13 sene yayınlanmamış, 1891 yılında tekrar basılmaya başlasa da sadece bir sene ayakta durabilmişti. 1908 Jön Türkler Devrimiyle yayın hayatına dönen gazetenin yerini Cumhuriyetin ilanından sonra Resmî Gazete almıştır (Ataman, 2009, s. 30).

¹⁰ İbrahim Şinasi ve Agah Efendi tarafından 1860 yılında İmparatorluğun ilk özel gazetesi olarak kurulmuştur.

¹¹ *La Buena Esperansa*'nın neden gerçekleşemediğine ilişkin, yazarın *Şaare Mizrah*'ın ilk sayısındaki yazısı ve gazete ile ilgili daha fazla bilgi için bkz. Bunis, 1993, s. 33-37.

ümidinin¹² Sefaradi gazetelerinin ortak idealini yansıttığını söylemek abartı olmayacaktır.

Paloma Díaz-Mas'ın (2006) “oluşma dönemi” (s. 194) addettiği bu ilk dönemin son otuz yılında basın sansürünün (1878-1908) ağır etkisi söz konusudur¹³. Diğer yandan halk alışık olmadığı bu yeni oluşumu kolay kolay sahiplenememiş, bunun sonucu olarak da gazetelerin abone sayıları ve kazançları olumsuz yönde etkilenmiştir. Bu sebeplerden ötürü kısa sürede kapanan birçok gazeteye rağmen Sefaradi gazeteciliği ilk döneminde sadece acemiliğini atmamış sonraki dönemde de varlığını sürdüreceği olan *La Buena Esperansa* (İzmir, 1871-1917)¹⁴, *El Tiempo* (İstanbul, 1872-1930)¹⁵, *La Epoka* (Selanik, 1875-1911)¹⁶, *El Telegrafo* (İstanbul, 1873-1931)¹⁷, *El Avenir* (Selanik, 1897-1918)¹⁸, *El Nuvelista* (1890-1922)¹⁹, *El Meseret* (1897-1922)²⁰ gibi önemli gazetelerin de temelleri atılmıştır.

¹² Uziel'in yazısının ilgili kısmı için bkz. Martínez Gálvez & Sánchez Pérez, 2015, s. 67-87; Bunis, 1993, s. 49.

¹³ II. Abdülhamit dönemindeki basın sansürünün Sefaradi basınına etkisi ve sansüre örnekler için İstanbullu Yahudi yazar İzak Gabay'ın Yahudi İspanyolcası dilinde yayımladığı *Yıldız i sus sekretos. El reyno de Abdul Hamid* eserinin ilgili kısmı incelenebilir (Subaşı, 2018, s. 224-236).

¹⁴ Burada bahsi geçen *La Buena Esperansa* (ilk adı *la Esperansa*) Rafael Uziel'in aynı adı taşıyan gazetesinden otuz dokuz sene sonra Aaron Yosef Hazan tarafından kurulmuş, İzmir'in en uzun ömürlü Ladino gazetesidir. Güteryüz'e (2015) göre 1918 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür (s. 202).

¹⁵ 58 yıl boyunca aralıksız basılan *El Tiempo* gazetesi *Şalom*'dan ('barış', 'selam') (30 Ekim 1947- devam ediyor) sonraki en uzun ömürlü Türk Yahudi yayımıdır.

¹⁶ Selanik'in köklü ailelerinden Haleviler tarafından İbrani alfabesiyle Yahudi İspanyolcasında basılan *La Epoka* (1875-1911) kentin en uzun ömürlü gazetesidir. Yahudi İspanyolcasının ve anti Siyonizmin kuvvetli bir savunucusu olan gazete Sefaradi basınına en etkili olanlarındandır.

¹⁷ *El Telegrafo* 1860 yılında *Jurnal İsrailit* adıyla Yehezkel Gabay tarafından İstanbul'da kurulmuş gazetenin devamı niteliğindedir. Gazete 1878 yılında ise *El Nasyonal* adını alacaktır.

¹⁸ *El Avenir* gazetesi Selanik'in Yunan hakimiyetine geçtiği 1913'ten itibaren *Nuevo El Avenir* adıyla yayınlanır (Díaz-Mas & Martínez Gálvez, 2012, s. 172). Yeni ismiyle gazete 1909'dan 1910'a dek çıkardığı haftalık dergisi *Nuevo Avenir* ile karıştırılmamalıdır, fakat bu isim yakınlığı okurlar için de zorluk yaratmış olacak ki derginin adı 6. sayısından itibaren *Revista Popular* olarak değiştirilmiştir (Romero, 1992, s. 184).

¹⁹ *El Nouvelliste* adıyla Fransızca yayınlanmaya başlayan gazetenin bu dilde çok fazla okura ulaşamamış olmasından ötürü bir sene sonra adı da dili gibi Yahudi İspanyolcasına çevrilmiştir. Gazete 1902-1906 yılları arasında Hizkiya ve Gad Franko tarafından tekrar Fransızca yayınlanırsa da Frankoların kendi gazeteleri *El Komersiyal*'i (1906-1911) kurmalarından sonra tekrar Yahudi İspanyolcasına dönmüştür.

²⁰ Acemce yazıdan harf çevirisi ile *Meseret* ('neşe'), gazetenin Latin harfleriyle yazılmış başlığında *Messerret* (1897-1922) (Barquín, 1997, s. 4), İzmir'in ve Osmanlı Sefaradi basınına en uzun ömürlü gazetelerindendir. Hulusi Mehmet Efendi ve Alexander Benghiat tarafından İzmir'de edebî yayınlar yaparak “Türkler ile Yahudiler arasında bir bağlantı, bir tercüman görevi” üstlenmesi niyetiyle kurulmuştur (Güteryüz, 2015, s. 51).

Hassán'ın sınıflandırmasına göre 1908'de Jön Türkler Devrimiyle başlayan ikinci dönem ise Sefaradi gazeteciliğinin altın çağı sayılmaktadır (Hassán, 1966, s. 230). Otuz yıllık Abdülhamit istibdadının sona ermesiyle ifade özgürlüğü bulan Sefaradi gazetelerinin sayısı, çeşidi ve üretkenliği artmıştır. Bu artışta gazete açma izni alınmasının önündeki bürokratik zorlukların ortadan kalkmasının da etkisi büyüktür. Bu dönemde haber içerikli gazetelerin yanı sıra *El Cugeton* (İstanbul, 1908-1931)²¹, *El Burlon* (İstanbul, 1908)²², *El Grasiozo* (İstanbul, 1910)²³, *El Kirbaç* (Selanik, 1910-1914), *El Pasa-tiempo*, *El Çaketon* (Selanik, 1919-1922)²⁴ gibi mizahi ve siyasi gazeteler de boy göstermeye başlamıştır. Gazetelerin önünü açtığı bir diğer oluşum olan Siyonist düşünce ve hareket yine bu dönemde ivme kazanmıştır. *El Cudio* (İstanbul, 1909-1922)²⁵, Fransızca yayın yapan *L'Aurore* (1908-1920)²⁶, *La Nation* (1919-1922)²⁷; *El Makabeo* (Selanik, 1912-1918 / 1927-1930), *La Renasensia Cudia* (Selanik, 1917-1937) gibi, çoğunlukla adlarının siyasi tavırlarını açıkça ifade ettiği bu gazetelerde Siyonizm temelli makaleler, denemeler, Yahudi tarihi ile ilgili yazılar ve Yahudi dünyasından haberler ve hatta anti Siyonist yazarlarla kalem savaşları yer alıyordu (Díaz-Mas, 2006, s. 196; Rodrigue, 1997, s. 191). Tüm ulusları, azınlıkları ve bilhassa Balkanları saran milliyetçilik akımının Yahudilere uğraması beklenmedik bir şey değildi, ancak Hristiyan dünyasındaki gibi bir antisemitizmin var olmadığı topraklarda (Lewis, 1996, s.194-195) bilhassa Yahudi seçkinleri arasında Siyonist heveslerin çok taraftar bulunduğu söylenemez (Varol, 1993, s. 397).

Sefaradi basınında üçüncü, yani son döneminin başlangıcı olarak kabul edilen İkinci Dünya Savaşı'na dek, –çalışmamız Osmanlı Sefaradi basını ile sınırlandırıldığından Cumhuriyet'in kuruluşundan sonrası dahil edilmemiştir–

²¹ *El Cugeton* ('güldüren') Elia Karmona tarafından 1909 tarihinde yayınlanmaya başladı. *Mucizeler gören ve görecek olan mizahi gazete, Bu gazete her hafta yayıncısının keyfinin geldiği gün yayınlanır ya da Her şeye karışan ve karışacak olan mizahi gazete* gibi alt başlıklarla yayın hayatını 1914 yılındaki kısa kesintiye rağmen 1931'e kadar sürdürdü (Güleryüz, 2015, s. 73-74). Romero (1992) gazetenin yayın yıllarını 1908-1930 olarak belirtmektedir (s. 183).

²² 1908 yılında Samuel Kemal Mitrani yönetiminde Nesim Behar başyazarlığında yayın hayatına başlayan edebî mizahi gazete (Güleryüz, 2015, s. 73). *El Burlon* gazetesinin ilk yayın tarihi Romero (1992) tarafından 1909 olarak belirtilmektedir (s. 183).

²³ "Mizahi aile gazetesi" alt başlığıyla çıkan *El Grasiozo* 1910 yılında Viktor Levi tarafından kurulmuştur (Romero, 1992, s. 183; Güleryüz, 2015, s. 76).

²⁴ Romero (1992) gazetenin yayına başlama tarihi olarak 1918'i göstermektedir (s. 185).

²⁵ 1909 yılında David Elnekave tarafından İstanbul'da kurulan *El Cudio* ya da *Ha Yehudi* ('Yahudi') gazetesi Siyonist görüşlerin ateşli savunucularından biri olarak önce Yahudi İspanyolcası ve İbranice daha sonra ise sadece Yahudi İspanyolcası dilinde yayın hayatına 1922 tarihine kadar devam etmiştir. (Güleryüz, 2015, s. 79).

²⁶ Lucien Sciuto tarafından 1908-1919 yılları arasında İstanbul'da yayımlanan Siyonist gazete Cumhuriyetçi Fransız gazetesi *L'Aurore* (1897-1914) ile karıştırılmamalıdır.

²⁷ İstanbul'daki Doğu Siyonist Federasyonunun yayın organı olarak 1919'dan 1922'ye dek Fransızca yayımlanır.

çoğunluğunun acemce²⁸ (İbrani ya da Raşi²⁹ alfabesiyle Yahudi İspanyolcasında) yazıldığı 300 civarı gazetenin varlığından söz edebiliriz³⁰. Mevcut oldukları yerlere, toplumsal ve dilsel dinamiklere göre farklı alfabelerde (Latin, Kiril, Arap vb.) ve/veya farklı dillerde (Fransızca, Yunanca, Bulgarca vb.) yayımlanmış az sayıdaki Sefaradi gazetesinin ise çok fazla okura ulaşabildiğini söylemek zordur. Zira Sefaradi toplumu haberleri kendi dili olan Yahudi İspanyolcasında okumayı tercih ediyordu (Romero, 1992, s. 189). Kutsal dil (*Leşon Hakodeş* לשון הקודש) sayılan İbranice, gazete adlarında dahi uzun ömürlü olamamıştı (Díaz-Mas, 2006, s. 196). 300 civarındaki Sefaradi gazetesinin sadece yirmi kadarının Fransızca yayımlandığı dikkate alınır (Borovaya, 2012, s. 24) Avrupalılığın, yani modernliğin dili kabul edilen Fransızcanın da gazete dili olarak Yahudi İspanyolcasının yerini alması mümkün olmamıştır. Fransızcanın eğitim dili olarak Yahudi toplumundaki derin nüfuzu 1865'ten³¹ itibaren *Alliance Israélite Universelle*³² (Evrensel Musevi Birliği) okullarıyla başlamış, bununla beraber XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar cemaat okullarında, din eğitimi ve dinî çevrelerde Yahudi İspanyolcası etkinliğini sürdürmüştü. Bu dönemde Fransızca gençlerin ve seçkin sınıfın tekelindeyken orta yaş ve üstü halk hala Yahudi İspanyolcasında okuyup yazıyordu. Gazetelerin asıl hedef kitleleri ise bu okurlardı (Bürki, 2006, s. 54-55).

Fransızcanın yanı sıra XIX. yüzyılın ikinci yarısında Raşi alfabesiyle Türkçe basılan gazeteler de oldu³³. 1835 yılında Yahudi Cemaatinin talebi üzerine II. Mahmut'un hahambaşılık makamını resmîleştirilmesi (Rodrigue, 1997, s. 69) ve Tanzimat Dönemi'nde (1839-1876) tüm azınlıkların "Osmanlı vatandaşı" olarak kabul edilmesi, özellikle diğer azınlıkların milliyetçilik hevesleri arasında, Yahudi cemaatinde devlete sadakatini kanıtlama isteği yaratmıştı (Lochow-Drüke, 2007, s. 60). Sadık tebaası oldukları Osmanlı Devleti'nin resmî dili olan Türkçenin vatanseverliğin bir tezahürü olarak ivedilikle öğrenilmesi gerektiği Sefaradi aydın

²⁸ Acemce metin için bkz. Ulusal, 2019, s. 3.

²⁹ Yarı eğik karakterli İbrani harfleri. Daha fazla bilgi için bkz. Ulusal, 2019, s. 68.

³⁰ Son araştırmalar sayının bu civarda olduğunu göstermektedir (Martínez Gálvez, 2012, s. 21; Borovaya, 2012, s. 24). Bunis (1993) Gaon'dan alıntılanarak tarihlendirmeyi 1845-1989 arasında yaparken (s. 7) Romero (1992) 1939'la sınırlandırmaktadır (s. 180).

³¹ Osmanlı topraklarındaki ilk Alyans Okulu Volos'ta (Yunanistan) 1865'te kurulur (Benbassa & Rodrigue, 2014, s. 211). Molho (2005) ise Volos Alyans Okulunun kuruluş tarihini 1864 olarak belirtir (s. 139). Günümüz Türkiye sınırları içindeki ilk Alyans Okulu ise 20 Ekim 1867'de Edirne'de açılır (Güleryüz, 2014, s. 104).

³² 1860 yılında Fransız Yahudileri tarafından Paris'te kurulan birliğin amacı geri kalmış Yahudi toplumlarının yaşadığını düşündükleri Osmanlı topraklarında ve bazı diğer ülkelerde Fransızca eğitim yapan okullar kurarak o ülkelerdeki Yahudileri eğitmek ve bu sayede onların aydınlanma devrine ulaşmalarını sağlamaktır. Çalışmamızda –Sefaradilerin de tercih ettikleri şekliyle– *Alyans* olarak geçmektedir.

³³ Yahudi İspanyolcası ve bu dilde yazılan gazeteler için bkz. Mignon, 2011; 2017.

ve yazarları arasında yaygın bir görüş haline gelmişti (Bunis, 1996, s. 232-233). Bu bakımdan Türkçenin gazete yoluyla yaygınlaştırılması kaçınılmaz bir düşünceydi. Üstelik bu, Yahudi cemaatlerinin, içinde yaşadıkları toplumlarla bütünleşmesini savunan ve bu sebeple Osmanlıdaki okullarının müfredatına Fransızcanın yanında Türkçe derslerini de dahil eden Alyans okullarının amacına uygun bir girişimdi (Borovaya, 2012, s. 12). Böylelikle *El Jurnal İsrailit*³⁴ gazetesinin mimarı Yehezkiel Gabay tarafından 1866 yılında Raşi alfabesiyle basılan ilk Türkçe gazete *Şarkiyye* kuruldu. Ardından 1872 yılında anonim olarak *Zaman*³⁵ yayınlanmaya başladı. 1876 yılında Nesim Niego haftalık yayınlanan *Ceride-i Tercüme*'yi kurdu. Onu İzmir'de Hahambaşı Moşe Fresko'nun kurduğu *Üstad/ El Maestro* (1889-1891) (Ortaylı, 2002, s. 130) ve *Ceride-i Lisan/ El Jurnal de la Lingua* (1899) gazeteleri izledi. Yarısı Türkçe yarısı Yahudi İspanyolcasında basılan bu sonuncusunun Türkçe kısmının editörlüğünü ünlü şair ve hukukçu Avram Naum (İbrahim Nom) yürütüyordu ve Avram Galante gibi Türkçe savunucusu Yahudi aydınlardan büyük destek görüyordu. Okurlara Türkçe-İspanyolca sözlük hizmeti sunan gazetenin Türkçe öğretiminde faydası olmuş olsa da (Güleryüz, 2007, s. 74) cemaatin bu dili hiç tanımamasından ötürü Türkçeyi Yahudi vatandaşlar arasında yayma girişiminin genel olarak başarıya ulaştığı söylenemez (Romero, 2010, s. 450). Aleksander Benghiat'ın, gazetesi *El Meserret*'te Türk okurlara Yahudi toplumunu, Yahudi okurlara da Türk toplumunu tanıtmak amacıyla hem Türkçe hem de Yahudi İspanyolcasında kaleme aldığı makalelerini de bu kapsamda değerlendirmek mümkündür. Ancak bazı basımlarında ilk sayfası baştan sona Türkçe olan bu sekiz sayfalık gazetenin bir süre sonra sadece Yahudi İspanyolcasına dönmesi Benghiat'ın çabasının da karşılık bulamadığını göstermektedir (Shaw, 2008, s. 287).

IV. Sonuç

Çalışmamızda Osmanlı Sefaradi basını genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmış ve dönemin öne çıkan bazı gazetelerinden kısaca bahsedilmiştir. Sefaradi basının Osmanlı topraklarındaki varlığına, gelişimine, Osmanlı-Yahudi toplum hayatındaki önemine ve Osmanlı basın tarihindeki yerine dikkat çekilmiştir. Zira Amerika'dan Kudüs'e kadar çok geniş bir coğrafyada varlık gösteren Sefaradi gazetelerinin çok büyük bir bölümü Osmanlı'nın dört büyük kenti olan Selanik, İstanbul, Sofya ve İzmir'de yayımlanmıştır. Etkilerinin sadece yayımlandıkları kentlerle sınırlanmayacağı bu gazeteler Osmanlı basının etnik-kültürel zenginliğinin bir parçası oldukları gibi hem ülke gündemini hem de uluslararası

³⁴ *El Jurnal İsrailit* adıyla 1860 yılında kurulan gazete *Şaare Mizrah* ve *Or İsrail*'den (İstanbul, 1853-1855) sonra yayınlanan üçüncü Sefardi gazetesidir. 1871 yılında *El Nasiona* ve 1873 yılında *El Telegrafo* adını almış ve 1931 yılına dek yayın hayatını sürdürmüştür.

³⁵ Naim Güleryüz (2015) bahsi geçen *Zeman/ Zaman* gazetesine rastlanamamış olduğundan, gazetenin Yahudi İspanyolcasında aynı adı taşıyan ve aynı tarihli *El Tiempo* ile karıştırılmış olabileceğini belirtmektedir (s. 35).

gündemi halka (okura ve okurun naklettiklerine) ulaştırmada ve aynı zamanda ait oldukları dönemin tarihsel ve toplumsal gerçekliğine ayna tutmakta büyük öneme sahiptir.

Osmanlı topraklarında doğup gelişen Sefaradi basını serüvenini farklı coğrafyalarda ve mecralarda günümüzde de sürdürmektedir. Bu çalışmada, İacob Hassán'ın üç dönemle naklettiği Sefaradi basınına Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna dek olan dönemi odak alınmış ve öz bir değerlendirmeye yansıtılmaya çalışılmıştır. Basın tarihimizdeki yeri ve önemi tartışmasız olan Osmanlı-Türk Sefaradi gazetelerinin pek çoğu ayrı bir çalışma konusu olabilecek nitelikte ve zenginliktedir.

Kaynakça

- Ataman, B. (2009). Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü. *Marmara İletişim Dergisi*, 14, 21-49. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/447/3532> [Erişim tarihi: 10.09.2023]
- Barquín, A. (1997). Un periódico sefardí: *El Meseret* de Alexandr Ben-Guiat. *Sefarad*, 57(1), 3-31. <http://sefarad.revistas.csic.es> [Erişim tarihi: 26.09.2023]
- Barnai, J. (1993). La comunidad judía de Salónica (1430-1943). H. Mechoulan (Ed.). *Los judíos de España. Historia de una diáspora. 1492-1992* içinde (378-381 ss.), Editorial Trotta.
- Ben Na'eh, Y. (2001). Hebrew Printing Houses. G. Nassi (Ed.). *Jewish Journalism and Printing Houses in the Ottoman Empire and Modern Turkey* içinde (73-96 ss.), ISIS.
- Benbassa, E. & Rodrigue, A. (2014). *Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi*. (Çev. A. Atasoy), İletişim Yayınları.
- Borovaya, O. (2012). *Modern Ladino Culture. Press, Belles Lettres, and Theater in the Late Ottoman Empire*, Indiana University Press.
- Borovaya, O. (İlk yayın tarihi 2010). Sha'are ha-Mizrah (Puerta del Oriente), İzmir. *Encyclopedia of Jews in the Islamic World* içinde. Executive Editor N. A. Stillman. [Erişim tarihi: 05.03.2023].
- Bunis, D. M. (1993). The Earliest Judezmo Newspapers: Sociolinguistic Reflections. *Mediterranean Language Review*, 6-7, 7-66.
- Bunis, D. M. (1996). Modernization and the Language Question among Judezmo-Speaking Sephardim of the Ottoman Empire. H. E. Goldberg (Ed.), *Sephardi*

and Middle Eastern Jewries: History and Culture in the Modern Era içinde (226-239 ss.), Indiana University Press.

Bürki, Y. (2006). El discurso periodístico de la prensa judeoespañola del siglo XIX. *Revista Internacional de Lingüística Iberoamericana*, 4.2 (8), 53-76.

Cohen, D. (2014). Un ‘bien conocido negociante i luchador comunal’: nuevas noticias sobre Refael Uziel (1816-1881), precursor de la prensa en judeoespañol. R. Sanchez, M.-C. Bornes Varol (Ed.). *La presse judéo-espagnole, support et vecteur de la modernité* içinde (231-253 ss.), Libra Kitap.

Díaz-Mas, P. (2006). *Los Sefardíes. Historia, Lengua y Cultura*, Riopiedras.

Díaz-Mas, P. & Martínez Gálvez, C. (2012). *Los sefardíes ante los retos del mundo contemporáneo. Identidad y mentalidades*, CSIC.

Güleryüz, N. (1993). *Türk Yahudileri Tarihi 1*, Gözlem Gazetecilik.

Güleryüz, N. (A.). (2007). Historia de la Prensa Judía Turca. P. Martin Asuero, K. Gerson Şarhon (Ed.). *Ayer y hoy de la prensa en judeoespañol* içinde (71-76 ss.), İsis.

Güleryüz, N. (2012). *Bizans'tan Günümüze Türk Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik.

Güleryüz, N. A. (2014). *Edirne Yahudileri*, Gözlem Gazetecilik.

Güleryüz, N. A. (2015). *Türk Yahudi Basını Tarihi: Süreli Yayınlar*, Gözlem Gazetecilik.

Hassán, I. M. (1966). El estudio del periodismo sefardí. *Sefarad*, 26, 229-235.

Karpat, K. H. (2014). *Osmanlı Modernleşmesi. Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, Timaş Yayınları.

Lewis, B. (1996). *İslam Dünyasında Yahudiler* (Çev. Bahadır Sina Şener), İmge Kitabevi.

Lochow-Drüke, C. (2007). La campaña a favor de la propagación del idioma turco entre los sefardíes. P. MartinAsuero, K. Gerson Şarhon (Ed.). *Ayer y hoy de la prensa en judeoespañol* içinde (59-69 ss.), İsis.

Martínez Gálvez, C. (2012). *El periodismo sefardí ante su público*. (Yayınlanmamış doktora tezi), Universidad de Valencia.

- Martínez Gálvez, C. & Sánchez Pérez, M. (2015). Adaptación al medio: cambios de proyectos iniciales en la prensa sefardí otomana. *Historia y Comunicación Social*, 20(1), 67-87.
- Mignon, L. (2011). Avram, Ísak and the Others: The Genesis of Judeo-Turkish Literature. E. Balta, Mehmet Ö. (Ed.). *Between Religion and Language: Turkish-Speaking Christians, Jews and Greek-Speaking Muslims and Catholics in the Ottoman Empire içinde* (71-83 ss.), Eren.
- Mignon, L. (2017). Judeo-Turkish. L. Kahn, A. D. Rubin (Ed.). *Handbook of Jewish Languages içinde* (634-640 ss.), Brill.
- Molho, R. (2005). *Selanik Yahudileri 1856-1919. Özel Bir Cemaat*, (Çev. Panayot Abacı), Bağlam.
- Ortaylı, İ. (2002). Ottoman Jewry and the Turkish Language. M. Rozen (Ed.). *The Last Ottoman Century and Beyond: The Jews in Turkey and the Balkans 1808-1945 içinde* (129-139 ss.), The Goldenstein-Goren Diaspora Research Center.
- Rodrigue, A. (1997). *Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması: "Alliance" Okulları 1860-1925*, Ayraç Yayınevi.
- Romero, E. (1992). *La creación literaria en lengua sefardí*, Maphre.
- Romero, E. (2007). La prensa española contra los celos, la burocracia y la censura. P. Martín Asuero, K. Gerson Şarhon (Ed.). *Ayer y hoy de la prensa en judeoespañol, Cuadernos del Bósforo VII içinde* (9-36 ss.), İsis.
- Romero, E. (2010). La Polémica sobre el Judeoespañol en la Prensa Sefardí del Imperio Otomano: Más Materiales para su Estudio. *Sefarad*, 70(2), 435-473.
- Shaw, S. J. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Yahudiler*. (Çev. M. Sobutay), Kapı.
- Subaşı, D. F. (2018). Yıldız i sus sekretos. El reyno de Abdul Hamid *de Gabay*, Editorial de la Universidad de Granada.
- Ulusal, Ö. (2019). Samuel Halevi'nin Osmanlı Dreyfus'u: Bir Mitin Çeşitlemesi. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Varol, M.-C. (1993). La comunidad sefardí de Turquía, desde principios del siglo XX hasta nuestros días. H. Méchoulán (Der.). *Los judíos de España: historia de una diáspora (1492- 1992) içinde* (394-405 ss.), Editorial Trotta.

Veinstein, G. (1993). El Imperio Otomano, desde 1492 hasta finales del siglo XIX. H. Mechoulan (Ed.). *Los judíos de España. Historia de una diáspora. 1492-1992* içinde (347-369 ss.), Editorial Trotta.

ÇatıŐma beyanı: Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kiŐi ya da finansal iliŐkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatıŐmasının olmadığını beyan eder.